

## בענין מצה של טבל

### ראשי פרקים

- א. טעם הפסול של מצה של טבל.
- ב. הפסול במצוה הבאה בעבירה.
- ג. תירוץ השאגת אריה על קושית תוסי'.
- ד. ישוב קושית השאג"א ודחיתו.
- ה. האם יש מצוה באכילת יותר מכזית מצה.
- ו. ישוב קושית השאג"א ע"פ הרא"ש.
- ז. דחיתו של הגר"ש שקופ לתירוצו של השאג"א.

### א. טעם הפסול של מצה של טבל.

איתא בפסחים<sup>1</sup>: יכול יוצא אדם ידי חובתו בטבל וכ"י תי"ל לא תאכל עליו חמץ, מי שאיסורו משום בל תאכל חמץ, יצא זה שאין איסורו משום בל תאכל חמץ אלא משום בל תאכל טבל עכ"ל הגמ'. והקשו התוס'<sup>2</sup> תיפוק ליה משום מצוה הבאה בעבירה. אמנם כמה ראשונים פליגי על תוסי' ופירשו דאחי"נ דטעם הפסול באמת משום מצוה הבאה בעבירה עיין רש"י<sup>3</sup> ר"ף<sup>4</sup> ורמב"ם<sup>5</sup>. והרמב"ם<sup>6</sup> הקשה ג"כ קושית התוס' ותירץ וז"ל: ויש לי לתרץ שאין בטבל דין מצוה הבאה בעבירה, מפני שבידו לתקן עכ"ל. ובתירוצו השני כתב דהעיקר דמצוה הבאה בעבירה פסולה רק מדרבנן, ולכן איצטרך קרא למיפסל מדאורייתא. אמנם תירוצו הראשון צריך ביאור, דמה בכך שיכול לתקן סוף סוף עושה את המצוה ע"י עבירה, ומה הועיל בזה שיכול לתקן, ואדרבה אם יכול לקיים מצוה בהיתר, ועשה באיסור כש"כ דיש לפסול דמעשיו אינם רצויים כלל.

### ב. הפסול במצוה הבאה בעבירה

יש לחקור בפסול מצוה הבאה בעבירה אי הוי פסול בחפצא של המצוה, או דילמא הוי פסול בגברא דהיינו פסול באופן קיום המצוה. אי נימא דהוי פסול בגברא דברי הרמב"ן תמוהים מאד כמו שהקשינו דהא סוף סוף עושה את המצוה בעבירה, אלא ע"כ שהרמב"ן הבין דהוי פסול בחפצא, ולכן חלק דדוקא חפץ כזה שאין תקנה לאיסורו פסול למצוה אבל חפץ שיש תקנה לאיסורו אינו יכול להיות חפצא פסול למצוה דהא יש דרך לצאת בו בהיתר<sup>7</sup>. ונראה להביא ראיה לרמב"ן מלשון הגמ' בסוכה<sup>8</sup>: משום דהוי מצוה הבאה בעבירה שנאמר והבאתם גזול ואת הפסח ואת החולה, גזול דומיא דפסח, מה פסח לית ליה תקנתא אף גזול לית ליה תקנתא עכ"ל הגמ'. ועיין עוד בירושלמי<sup>9</sup>. דאיתא התם: דהקורע על מתו חילל את השבת ויצא ידי קריעה והקשה הירושלמי: לא כן אמר ר"י בשם רשב"י מצה גזולה אינו יוצא בה ידי חובתו בפסח!! [כלומר כיון דהוי מצוה הבאה בעבירה וה"נ גבי קריעה אמאי יצא] אמר לון תמן גופה עבירה ברם הכא הוא עבר עבירה, כך אני אומר הוציא מצה מרה"י לרה"י אינו יוצא בה ידי חובתו בפסח? [בתמיה] ע"כ.

1. ל"ח ע"ב. 2. סוכה ל' ע"א ד"ה משום. 3. פסחים ל"ח ע"ב ד"ה טבול מדרבנן. וצ"ל דטעמא דגמרא אליבא דר"ש דס"ל אין אסור חל על אסור משא"כ לדידן. 4. דף ט' ע"ב בדפי חרי"ף ד"ה ויוצאין. 5. פרק שני דנדרים בפירוש המשניות משנה ב'. 6. פסחים ל"ח ע"ב ד"ה נ"ל. 7. כן ראייתי בשו"ת משנת חלכות ח"ד סי' ב' ועי' ריטב"א סוכה ל"א ע"א ד"ה תיר'. 8. ל' ע"א. 9. שבת פרק האורג.

וכתב הביי"ל<sup>10</sup> לבאר דברי הירושלמי וז"ל: כלומר לא דמי למצה גזולה, דהתם גוף המצוה שהוא המצה היא עבירה שהיא גזולה. אבל הכא גוף החלוק אינו עבירה, אעפ"י שהמעשה שהוא עשה בו הוא עבירה, לא מקרי מצוה הבאה בעבירה, כי היכי דמוציא מצה מרח"י לרה"ר אעפ"י שעבר עבירה יוצא בה ידי חובה בפסת, לפי שהיא עצמה אינה עבירה עכ"ל. הרי להדיא שהביי"ל פירש את הירושלמי כשיטת הרמב"ן, ועפ"י זה פסק בשו"ע: "הקורע בשבת על מתו אעפ"י שחילל את השבת יצא ידי קריעה עכ"ל. ובסעיף כ"ט: הקורע בחלוק גזול לא יצא ידי קריעה עכ"ל. וע"ש בטי"ז<sup>12</sup> ובשי"ך<sup>13</sup> שביארו את השו"ע עפ"י דבריו בביי"ל, וע"ש בגר"א שציין את מקור הדין ברמב"ן.

ומהא דלא תירצו התוס' כן, נראה שחולקים על הרמב"ן, וס"ל דמצוה הבאה בעבירה היא פסול בגברא כמשי"כ המנ"ח<sup>14</sup>. והמעין בגוף דבריהם התם יוכח שע"כ שהתוס' סוברים דהוי פסול בגברא. והם יפרשו את הירושלמי באופן אחר. עיין בשד"ח<sup>15</sup> שהביא כמה ביאורים בירושלמי ואדברה מדברי הירושלמי התם נראה דהוי פסול בגברא וז"ל: אמר ר' אילא אלה המצוות אם עשיתן כמצותן הרי הן מצוה ואם לאו אינן מצוה עכ"ל. ומעתה חזינן דפליגי הראשונים בטעם פסול מצוה הבאה בעבירה דהרמב"ן ס"ל דהוי פסול בחפצא. ותוס' ס"ל דהוי פסול בגברא.

### ג. תירוץ השאגת אריה על קושית התוס'.

השאג"א<sup>16</sup> כתב לתרץ את קושית התוס' בסוכה דאי לאו קרא הי"א דעשה ידחה לא תעשה. דחיינו עשה דאכילת מצה וידחה ג"כ ל"ת של טבל. וע"ש שהאריך בזה ומסקנתו דהיכא דהטבל אסור בלאו כגון שלא הפרישו ממנו מעשר עני, אמרינן דאתי עשה דאכילת מצה ודחי עשה של טבל.

ולכאורה דבריו צ"ע דכתבו הרבה אחרונים<sup>17</sup> שאינו מקיים מצוה בחצי שיעור אבל עבירה איכא, וא"כ כשמתחיל לאכול עביד עבירה של חצי שיעור ואת המצוה אינו מקיים רק כשאוכל כזית ונמצא דדחית הלאו של טבל אינה בעידנא, דבעידנא דעובר על הלאו עדין לא מקיים העשה. ועיין בתוס' ב"ב<sup>18</sup> דס"ל דבעינן שהלאו והמצוה יבואו ביחד ממש. ונראה לתרץ את השאג"א עפ"י יסוד של בית הלוי<sup>19</sup> שהביא את קושיתו של שער המלך מדוע לא הקשתה הגמ' ביבמות שאין ביבום דין של עשה דוחה ל"ת משום דלא הוי בעידנא, דחל"ת עובר מיד בשעת נשיקה והעשה לא מקיים עד שיבעול ותירץ בית הלוי וז"ל: דודאי דחך דהעראה לא דמי כלל לאיסורא של קירוב בשר, דהרי חך איסורא של קירוב בשר נפקא לן בתורת כהנים מקרא דאל כל שאר בשרו לא תקרבו לגלות ערוה, לחייב על תקרב ועל כל תגלה, וא"כ אין הקירוב בשר בעצמו האיסור רק בדבר שהביאה שלו הוי ערוה אז אסור גם הקירוב בשר, וכדמשמע לשון הפסוק לא תקרב לגלות ערוה וכו' ע"ש. ולפי"ז מיושבת קושיתנו, דכיון דכל מה שאסרה תורה חצי שיעור הוא משום דחזי לאצטרופי לכזית, א"כ אם בכזית לא יעשה איסור אלא מצוה ממילא גם על פחות מכזית ליכא אסור והדברים כפתור ופרח. וא"כ הדרינן לתירוץ של השאג"א וצ"ע בדברי התוס'.

10. יו"ד סי' ש"מ דף רצ"א ע"ב ד"ה קטן. 11. יו"ד סי' ש"מ סעי' כ"ח. 12. שם ס"ק ט"ז. 13. שם ס"ק מ"ב. 14. מצוה שכ"ח אות ט'. 15. מערכת מצוה הבאה בעבירה בחתחלה שם. 16. סי' צ"ו. 17. שבות יעקב ח"ב סי' י"ח פרי יצחק ח"ב סי' י"ז וכן כתב המל"מ ח"י חמץ ומצה פ"א ח"י ז'. ונראה דהשאלה אם יש מצוה בחצי שיעור, תליא בסיבת האסור של חצי שיעור. אי נימא דהאיסור בחצי שיעור משום חרקה אז ליכא מצוה בחצי שיעור, אבל אי נימא דחצי שיעור אסור כיון דחזינן דאם אכל כזית עובר ע"כ דכל חלק מחכזית הוא אסור, אי"כ ח"ה לגבי מצוות דאם בכזית מקיים מצוה ע"כ שכל חלק חזי מצוה ודו"ק. 18. י"ג ע"א ד"ה כופין. 19. שו"ת בית הלוי ח"א סי' א' סק"ח.

**ד. ישוב קושית השאג"א ודחיתו.**

ראיתי שמובא<sup>20</sup> בשם ספר משנת חכמים שיש עשה בהפרשת תרומ"מ וא"כ הוי אסור טבל לאו ועשה, ואין עשה דמצה דוחה עשה ול"ת. אולם יש לדחות עפ"י החתן סופר<sup>21</sup> וז"ל: אע"ג דצריך להפריש היינו מפני אסור טבל, אבל אי אמרינן עדל"ת ומותר לאכול טבל ממילא אין כאן חיוב הפרשה כלל עכ"ל. ולכאורה י"ל איפכא כיון דיש עשה של הפרשה ממילא הוי טבל עשה ול"ת ולא ניתן להדחות ע"י עשה דמצה. אמנם נלע"ד דדבריו נכונים. וזאת בהקדים דברי הרמב"ן<sup>22</sup> בקידושין דהתוס' שם<sup>23</sup> הק' כיון דבמצות מעקה אבידה ושלוח הקן יש לאו איך יפטרו הנשים מהם, אפילו אי הם מצות שהזמן גרמן הא השוה הכתוב אשה לאיש לכל עונשין שבתורה. ותירץ הרמב"ן וז"ל: ולי נראה שעיקר מצותו עשה שאין לאו שבו אלא שיקיים העשה וכו' עכ"ל. כלומר הלאו תלוי בעשה ואם ליכא עשה ליכא גם לאו. ועל דרך זה בנידוננו ס"ל לחתן סופר, דהעשה תלוי בלאו, דכיון דיש אסור טבל צותה התורה להפריש תרומ"מ. וז"ל החנוך<sup>24</sup>: ועובר על זה ולא הוציא תרומה מדגן תירוש ויצהר שבארץ וכו' בטל עשה זה וענשו גדול מאד שאוכל טבלים עכ"ל. ונראה שהביאור בדבריו דהתורה צותה על עשה זה כדי שלא יבוא לאכול טבלים, אמנם יש לדחות דכוונתו שאם לא יעשה עשה זה ממילא יאכל טבלים. עכ"פ בדברי החתן סופר י"ל דכיון דהלאו נדחה מכח העשה של מצה, תו ליכא עשה של הפרשת תרומ"מ דתו ליכא אסור באכילה, וזה דמי לדברי הרמב"ן, רק דשאני טבל דהעשה תלוי בלאו ולא דמי למצות מעקה השבת אבידה ושלוח הקן שהלאו תלוי בעשה. ואכתי דברי השאג"א שרירין וקיימין.

**ה. האם יש מצוה באכילת יותר מכזית מצה.**

התוס'<sup>25</sup> כתבו בע"כ דאירי שאכל שעור של יותר מכזית באופן שלאחר שיפריש ממנו תרומ"מ ישאר שעור כזית. והקשה השאג"א<sup>26</sup> דנמצא שאוכל יותר מכשיעור ומצוה ליכא אלא מכזית. ועל תוס' השיעור אין דין של עשה דוחה ל"ת. אמנם הקהלות יעקב<sup>27</sup> דחה דבריו והעלה דגם בהכשר מצוה אמרינן דעדל"ת כל היכא דעשיית ההכשר הוא בעידנא דמקיים העשה ע"ש בדבריו.

אמנם נראה לומר עוד יותר דכל שאוכל מצה באכילה אחת אע"ג דאוכל יותר מכזית מ"מ כולה חדא מצוה היא וז"ל הב"ח<sup>28</sup> וכתב מהר"ל מפרג דמדקאמר בגמ' השמש שאכל כזית מצה כשהוא מיסב יצא דמשמע דיעבד יצא, יראה דדוקא השמש שמשמש לבני הסעודה ואי אפשר לו להסב יוצא באכילת כזית אחד בהסיבה דלגבי השמש הוי דיעבד, אבל שאר כל אדם יסב לכתחילה כל פעם שאוכל מצה דכל האכילה של המצה אפילו אוכל הרבה הכל הוא מצוה אחת עכ"ל. והדברים מדויקים בלשון הרמב"ם<sup>29</sup>: מצות עשה מן התורה לאכול מצה בליל חמשה עשר וכו' ומשאכל כזית יצא ידי חובתו עכ"ל ומשמע להדיא דרק בדיעבד אבל יש מצוה גם ביותר מכזית. וסמך לזה כתב בשו"ת הר צבי<sup>30</sup> מהא דקיי"ל<sup>31</sup> דכל זמן שלא סלק ידו מן המילה חוזר אפילו על ציצין שאינם מעכבים, והטעם כתב רש"י<sup>32</sup> דכולה חדא מילתא היא והרי ניתנה שבת לידחות אצלה. ועוד דוגמא לזה מדברי הר"ן<sup>33</sup> דאם עשה ארבע דפנות לסוכה כולן אסורות ומוקצות, אע"ג דסגי בשלש. ועיין ביה"כ<sup>34</sup> שכתב הטעם דמאן מפיס דאלו בכלל סוכה ואלו לא וה"י. והרב פרנק<sup>35</sup> הביא ראיה מהגמ' וז"ל:

20. במקראי קודש פסח חייב דף ל"ד וכ"כ המקנה קידושין ל"ח וכן מוכח מחנוך שנכתוב לקמן. 21. סי' ט"ז.  
22. ל"ד ע"א ד"ח והא. 23. ל"ד ע"א ד"ח מעקה. 24. סוף מצוה תקי"ז. 25. פסחים ל"ח ע"א. 26. סי' צ"ז.  
27. פסחים סי' כ"ט. 28. סי' תע"ב באו"ח ד"ח השמש. 29. תל' חמץ ומצה פי"ו תל' א"י. 30. 31. שו"ע או"ח של"א סעי' ב'. 32. שבת קלג ע"ב ד"ח כל זמן שהוא עוסק בה. 33. ביצה דף י"ז ע"א בדפי הרי"ף ד"ח וע"ז. 34. תרל"ח ד"ח ואם.

בפסחים דאיתא התם<sup>36</sup> רבא הוה שתי חמרא כולי מעלי יומא דפיסחא כי היכי דנגרריה לליביה דניכול מצה טפי לאורתא עייב. ומוכח דיש מצוה ביותר מכשיעור של כזית. ואעייג דהקי הירושלמי [הובא בתוסי' בקידושין]<sup>37</sup> אמאי לא אכלו מצות בליל פסח משום אסור חדש דהויל עשה דוחה ל"ת ותירץ הירושלמי דאסרו משום גזירה כזית ראשון אטו כזית שני, ונראה לכאורה דאין מצוה ביותר מכזית, אולם כבר דחה קושיה זו הרב פרנק זצ"ל דהירושלמי מיירי שיאכל את הכזית השני באכילה נפרדת ובכה"ג הוי אכילה נפרדת.

### ו. ישוב קושית השאג"א עפ"י האו"ש.

הרמב"ם<sup>38</sup> לא ס"ל כשאג"א, ודעתו דבכל גוונא לא אמרינן דעשה דמצה ידחה ל"ת דטבל והאו"ש<sup>39</sup> כתב לבאר את דברי הרמב"ם ואעתיק את דבריו הנפלאים וז"ל: לענין נראה דרבינו רוח אלקים קדישין ביה להבחין הגדר האמיתי בהך דעדל"ת. דהעדר הדבר מורה על אפסותו, דלא מצאנו בבבלי שידחה עשה דאכילה ל"ת לאכול דבר האסור והטמא. לכן הציור האמיתי הוא דזה לא יתכן דעבור קיום העשה שיקויים, היינו אכילת מצה שצוהו השי"ת לאכול דבר האסור באכילה ואכילתו נמנעת מחפץ השם, רק מצאנו כזה שעבור עשה דאכילת בשר פסח ישבור העצם שיש בו מח, דהמוח אינו דבר האסור באכילה שאם נפקע העצם מצוה לאכול המוח, אי"כ אמרינן כיון דאי אפשר לקיים עשה דאכילה רק באפן שעשה פעולה האסורה, אתי עשה ודחי ל"ת וכו', אבל שיתרצה לפני קונו ויקיים מצות אכילת מצה במה שמצוה שלא לאכול היינו כלאים וטבל וכיוצא בזה זה מן ההפכים עכ"ל.

### ז. דעתו של הגר"ש שקאפ לתירוץ של השאג"א.

הגר"ש שקאפ<sup>40</sup> זצ"ל כתב אף הוא לישב את דברי התוסי' באפן דומה. דאיתא בנדרים<sup>41</sup> דנדרים חלים על דבר מצוה שאם אמר קונם לולב שאני נוטל, תפילין שאני מניח בנדרים אסור. והקשו הראשונים אמאי אסור לקיים המצוה יבוא עשה וידחה ל"ת של כל יחל. ותירץ הנימוי<sup>42</sup> וז"ל: בנדרים אסור לפי שנדרים חלין על דבר מצוה, דנדרים אסור חפצא הם ואין מאכילין לאדם דבר האסור לו שלא אמרה תורה לעשות מצוה באיסה"י ולפיכך ליכא למימר בהא דליתי עשה דמצוה ולידחי ל"ת דנדרים עכ"ל ולכאורה הדברים מפורשים כאו"ש, אלא שיש לעיין קצת דבהמשך דבריו כותב הנימוי וז"ל: דכי אמרינן אין אסור חל על אסור היינו בעלמא דתרויהו אסור גברא אבל הכא דנדרים אסור חפצא ושאר איסורים אסור גברא חייל וחייל דהא משכח רווחא למיחל עכ"ל. מבואר שהנימוי מחלק בין שאר איסורים שהם איסור גברא, לנדרים שהם אסור חפצא. וצ"ע בטעמא דמילתא וחיטיב לבאר זאת הגרש"ש ותו"ד דיש שני סוגי איסורים. יש איסורים שהתורה רצתה להרחיק את האדם מהם מפאת גריעותם והם איסורי מאכלות וכדומה, ולזה קרי הנימוי "אסור גברא", שמטרת התורה לשמור על הגברא ועל קדושתו, לבל יתגאל בדברים המטמטמים את הגוף והנפש. ויש סוג אחר של איסורים שמטרתם הפוכה, דהיינו להרחיק את החפץ מהאדם, וזאת כדי לשמור על החפץ שלא יתחלל, ולזה קורא הנימוי "אסור חפצא" שהמטרה היא שמירת החפץ. ולכן קונמות שיש בהם קדושה, דהא קי"ל דיש מעילה בקונמות הו" "אסור חפצא". ועפ"י נבין מדוע לא שייך במצוה של טבל עדל"ת. וזאת בהקדם דברי המ"ב בהל' סוכה<sup>43</sup> וז"ל: כגון שמכרו לו באפן שקנאו במשיכה והגביהו למיפק ביה, אי"כ עיי' המצוה נעשה הקנין ולא יצא דהו"ל מצוה הבאה בעבירה עכ"ל. ולכאורה קשה דנימא דעשה דלולב ידחה ל"ת דגזל, ולא ראיתי לאחד מן המפרשים שיקשה כן ולא מצאנו

36. פסחים קי"ז ע"ב. 37. ל"ת ע"א ד"ח אקרוי. 38. הל' חמץ ומצה פ"ו הל' ז'. 39. שם. 40. נדרים סוף פ' א' ד"ה שוב. 41. נדרים ט"ז ע"א. 42. נדרים דף ח' בדפי הרי"ף ד"ה וחומר. 43. תרמט טע"א סק"ג.

בכל הש"ס והראשונים דוגמא כזו שיבוא עשה וידחה ל"ת דגזל. ובודאי קושיה של הבל היא דהא דאמרה תורה דעדל"ת היינו דוקא היכא דהעשה והל"ת מתיחסים לאותו אדם, אבל בלאו דלא תגזול אין האיסור מתיחס רק לגבי הגזלן שלא יגזול את חברו אלא גם לגבי הנגזל שהקפידה תורה שלא יגזל, ומחיכי תיתי שידחה העשה של הגזלן את חסרונו של הנגזל. דהא בכל עדל"ת נדחה הל"ת וכמאן דליתא דמי [בין אם נאמר דהל"ת נדחה או הותר], משא"כ בל"ת דגזל דהנגזל נשאר עשוק ורצוץ, אין העשה של הגזלן דוחהו והדברים פשוטים כביעתא בכותחא. ועפ"י מובנים דברי התוס', דהא טבל אסור משום תרומה שבו ולא משום מאיסותו, כמבואר בתוס' בקידושין. ולכן אי אפשר שבשביל שיתקן האדם את עצמו ויעשה מצוה, יחלל את קדושת החפץ ומעלתו. ונדחו דברי השאג"א בטוב טעם ודעת ולחנם שאג הארי החי. ובאשר לקושית התוס' בסוכה עיין מש"כ המנ"ח<sup>44</sup> השפ"א<sup>45</sup> והגרע"א<sup>45</sup> לתרץ את דבריהם, ואין כאן המקום לפלפל בדבריהם הקדושים וצור ישראל יצילנו משגיאות ויראנו מתורתו נפלאות אכ"ר.

44. סוף מצוה וי. 45. חידושים על סוכה דף ל ע"א.